

DEŞT-I QIPCHAQ IN XV. AND XVI. CENTURY OTTOMAN CHRONICLES

Elif UZUN*

*Doktora öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat enstitüsü, elif.uzun@181@ogr.atauni.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-0459-1541

Received Date: 10.07.2023 Revised Date: 11.08.2023 Accepted Date:20.08.2023

Copyright © 2023 Elif UZUN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Desht-i Qipchaq is a great geographic area that stretches from the Irtysh River in the east to the Carpathian Mountains in the west, bordered by the Russian knezates in the north and the Black and Caspian Seas in the south. This term refers to the regions controlled by the Golden Horde state from the XIIIth and XVth centuries, and it also describes the Kipchak homeland from the XIth century onwards. Since the XVth century, it has been part of the sovereign territory of the Crimean Khanate, with which the Ottoman Empire maintained political relations for several years. Thanks to its mines, agricultural products, game and trade routes, Desht-i Qipchaq served both Asia and Europe for many years. This land of numerous beauties, flowing rivers, vibrant flora and diverse fauna has been inhabited by different nations throughout the years, however, it has been united with the Tatars. Akkirman, Kefe and Crimea have always been valuable both political and commercial aspects. Ottoman historiographers of the XVth and XVIth centuries commonly referred to the area north of the Black Sea as " Desht-i Qipchaq." However, the exact borders of Desht-i Qipchaq are not specified by the authors. Therefore, in the chronicles, Desht-i Qipchaq is occasionally referred to as Turkestan and at other times as north of the Black Sea. The aim of this study is to determine how early Ottoman authors describe the Desht-i Qipchaq.

Keywords: Desht-i Qipchaq, Kefe, Crimea, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Sukri Bitlisi

XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI KRONİKLERİNDE DEŞT-İ KIPÇAK¹

ÖZET

Deşt-i Kıpçak, doğuda İrtiş Nehri'nden batıda Karpat Dağlarına kadar uzanan, kuzeyde Rus knezlikleri ve güneyde Karadeniz ile Hazar Denizi'ne sınır olan oldukça geniş bir coğrafyayı temsil eder. XI. yüzyıldan itibaren Kıpçakların yaşam alanını belirtmek için kullanılan bu ifade, XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Altın Orda Devleti'nin hâkim olduğu toprakları belirtir. XV. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar siyasi ilişki içinde olduğu Kırım Hanlığı'nın egemenlik sahasını ifade eder. Deşt-i Kıpçak; sahip olduğu madenler, tarım ürünleri, av hayvanları ve ticaret yolları sayesinde hem Asya'ya hem de Avrupa'ya uzun yıllar hizmet etmiştir. Sayısız güzellikler, coşkun akarsular, rengârenk bitkiler ve çeşit çeşit hayvanların bulunduğu bu topraklar yıllar boyunca farklı milletlere ev sahipliği yapsa da asıl Tatarlar ile bütünleşmiştir. Akkirman, Kefe ve Kırım siyasi ve ticari açıdan her zaman gözde şehirlerdir. XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı tarih yazıcıları da Karadeniz'in kuzeyinden bahsederken Deşt-i Kıpçak ifadesini sık sık kullanır. Fakat müellifler Deşt-i Kıpçak'ın sınırlarını tam olarak belirtmez. Bu yüzden kroniklerde Deşt-i Kıpçak, bazen Türkistan bazen Karadeniz'in kuzeyidir. Çalışmamızın amacı, erken dönem Osmanlı müelliflerinin Deşt-i Kıpçak'ı nasıl anlattığını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Deşt-i Kıpçak, Kefe, Kırım, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Şukri Bitlisi

¹ Bu çalışma 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalına sunulan, "XV. Ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Deşt-i Kıpçak ifadesi, ilk olarak XI. yüzyılda, Nasır-i Hüsrev'in *Divan* adlı eserinde Kıpçakların yaşadığı coğrafyayı temsil etmek için kullanılır. Balkaş ve Sır-derya'nın kuzeyinden başlayıp İrtiş Nehri'ni de içine alarak İtil'e kadar uzanır (Yücel, 2018: 546; Özel, 2020: 1-2). İrtiş ve Yayık Nehirleri arasında yayılan Kıpçakların asıl yerleşim alanını tayin etmek zordur. Daha geniş açıdan baktığımızda Deşt-i Kıpçak; doğuda İrtiş Irmağı'ndan başlayıp, Batı Sibirya'yı, Karadeniz'in kuzey bozkırlarını içine alarak, batıda Karpatlara kadar uzanır. Kırım da Deşt-i Kıpçak'ın sınırları içerisinde (Kafalı, 1976: 11; Kırzioğlu, 1992: 91). Deşt-i Kıpçak tabiri her ne kadar Kıpçakların yaşadığı sahayı ifade etmek için kullanılsa da Altın Orda Devleti'nin kurulmasıyla daha genel hale gelir (Kurat, 1992: 73). XIII. Yüzyıldan itibaren Altın Orda Hanlığı'nın hâkimiyet sahasını belirtmek için kullanılır (Kıldıröğlu, 2013: 79). Böylece Deşt-i Kıpçak'ın sınırları daha da genişler. Batıda Dinyester ve Batı Sibirya, kuzeyde Rus prenslikleri, güneyde Kırım ve diğer sahil şehirleri, güneydoğuda Derbent, Bakü, hatta Harezmi ve Ürgenç'de sınırlar içerisinde. Deşt-i Kıpçak sahip olduğu bu bölgeler ile XIII. yüzyılda Altın Orda egemenliğine girer (Kafalı, 1976: 12; Yakubovskiy, 2002: 31).

XIV. yüzyılda kaleme aldığı *Mesâlikü'l Ebsâr* adlı eserinde El-Ömerî, Deşt-i Kıpçak'ın Moğol egemenliğine girdiğini belirtir. Moğol askerlerinin Deşt-i Kıpçak'a yerleşerek buradaki kadınlarla evlenmeleri bir süre sonra fiziksel görüntülerinin değişmesine sebep olur. Deşt-i Kıpçak'ın halkı Çerkes, Rus, Macar, As ve Ermenilerden çok daha fazladır. Deşt-i Kıpçak'ın uzunluğu Karadeniz'den İrtiş Nehri'ne kadar altı ay, genişliği ise Bulgar kentinden Demirkapı'ya kadar yaklaşık dört aylık mesafedir (El-Ömerî, 2014: 119-120,124). XIV. yüzyılın ilk yarısında, Altın Orda Devleti'ne ziyarette bulunan İbn-i Battûta, bozkırda bir uçtan diğer uca araba ile yapılan seyahatin altı ay sürdüğünü söyler. Ayrıca bu bozkırlarda ne bir dağ, tepe, ağaç ne de bir bina vardır. Yemyeşil düzlüklerden oluşan Deşt-i Kıpçak topraklarında, insanlar yakmak için "tezek" adı verilen gübre kullanır (İbn Battûta, 2014: 310). Avrupalı seyyahlardan Plano Carpini ise İbn Battûta'dan çok daha önce Deşt-i Kıpçak'a seyahat eder. Deşt-i Kıpçak'ın her tarafını gezen Carpini, içerisinde Özi (Dinyeper), Don, İtil (Volga) ve Yayık adında dört büyük nehrin aktığını bilgisini verir (Plano Carpini Johannes, 2022: 106-107). Plano Carpini'den kısa bir süre sonra bu coğrafyayı ziyarete gelen Rubruk ise Deşt-i Kıpçak'ta Moğollardan önce Kıpçakların oturduğunu vurgular. Ayrıca Rubruk'un gözlemlerine göre Deşt-i Kıpçak'ta; yüksek dağlar, kaynak sular, sık ormanlar, ırmaklar ve verimli ovalar vardır (Ruysbroeck, 2022: 96-97). Kırım'ın yerel tarihçisi olan Kefeli İbrahim Efendi ise eserinde: "Koçan Suyu'ndan Kuzey Buz Denizi sonuna kadar ve batı tarafında Özi ve Aksu Nehirleri, Rus ve Moskof Memleketleri, Ukrayna-yani Kazak Memleketi-Çerkez, Alan, As -yani Kakum çıktığı yerler- Kazan, Bulgar, Mişen(r), Alatur, Kırgız, Harezmi, Astrahan, Samur çıkan Sibir, İbir ve Oşun vilayetleri, Kırım, Akkerman, bazı Rumeli, Özi'den çıkan İrstak Kaynağı'na varıncaya kadar olan alanı Deşt-i Kıpçak" olarak adlandırır (Kefeli İbrahim Efendi, 2005: 11). Kefeli İbrahim Efendi bir taraftan Deşt-i Kıpçak'ın kapsadığı coğrafyayı anlatırken diğer taraftan bu coğrafyanın özelliklerini verir.

Deşt-i Kıpçak, Arap-Fars kaynakları, seyahatnameler, Kırım'ın yerli kaynakları ile bunlara sadık kalınarak hazırlanan tetkik eserlerde karşımıza sıkça çıkan ve yıllar içerisinde Altın Orda ile bütünleşerek kullanılan bir yaşam sahasıdır. Bazen uçsuz bucaksız bozkırları, bazen tek başına bir devleti temsil eden bu ifade, XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı

kroniklerinde kendine yer edinmiştir. Erken dönem Osmanlı kronikleri ve bu eserlerde yer alan bilgiler kronolojik olarak verilmiştir.

2. XV. YÜZYIL OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE DEŞT-İ KIPÇAK

Erken dönem Osmanlı tarih yazıcıları arasında, Deşt-i Kıpçak'tan ilk olarak bahseden Yazıcızâde Ali'dir. Yazar, *Tevârih-i Ali Selçuk* adlı eserinde, Deşt-i Kıpçak ifadesini iki farklı şekilde kullanır. İlk olarak Türkistan, Arap toprakları ve Karadeniz'in kuzeyine ait coğrafyayı ve iklimi anlatırken Deşt-i Kıpçak adından bahseder. Deşt-i Kıpçak tabirini, *Rus, Çerkez, Başkırd, Tulas, Sayrum, İpir, Sipir, Enkura Irmağı, Türkistan, Ayguristan, Nayiman taifelerine mensup olan ırmaklar, dereler, İrdiş Gölü, Karakurum, Altay Dağları ve Urgan Suyu, Kırkız Vilayeti ve Kemceyut* gibi isimlerle kullanır. Yazıcızâde Ali, Türkistan, Arap diyarı ve Karadeniz'in kuzey bölgelerini yaylak ve kışlak olarak belirtir. İlk kullanıldığı haliyle Deşt-i Kıpçak, Kıpçakların yaşadığı yerdir. Müellif ikinci kullanımda Deşt ve Kıpçak ifadelerini ayırır. Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın görevlendirdiği Hüsamed-din Çoban, *Deşt'e vararak Kıpçak'ı basmış ve Suğdak'ı almış*. Ayrıca burada bulunan kâfirlerin üstüne daha fazla gitmemiştir (Yazıcızâde Ali, 2009: 353).

Şükrullâh, *Behcetü't-Tevârih* adlı eserinde, Cengiz Han'ın hâkimiyet sahasından bahsederken Deşt-i Kıpçak'ı da bu sınırlar içerisinde gösterir. Cengiz Han 1220'de ortaya çıktıktan sonra ilk olarak Türkistan'ı yağmalayarak Semerkant'ı ateşe verip Belh şehrini harap eder. Moğol hanı, *Uygur, Karahıtay, Elmalık, Cend, Hucend, Karakurum, Fenuket, Buhara, Harezem ve Tirmiz'i egemenliği altına aldıktan sonra Ceyhun'u geçip Kalikan, Sind, Kirman, Horasan, Merv, Nişabur, Herat, Tüs, Câcerm, Cüveyn, Beyhak, Havaf, Serahs, Rare, Deşt-i Kıpçak, Rus, Bulgar, Mağrip* vilayetlerinin tamamını ele geçirir (Şükrullâh Efendi, 2013: 375).

XV. yüzyıl tarih yazıcılarından Oruç Beğ, *Tevârih-i Âl-i Osman* ya da *Oruç Beğ Tarihi* olarak bilinen eseri kaleme almıştır. Oruç Beğ, çok eski dönemlerde yaşadığı varsayılan efsanevi sultan Yanko ibn Madyan'ın sahip olduğu uçsuz bucaksız toprakları ve memleketleri anlatırken Deşt-i Kıpçak'tan da bahseder. Yanko ibn Madyan'ın sınırları, *Üngürüs'ten başlayarak Çeyh, Latin, Beç ve Almanları* da içerisine alır. Hatta sınırlarının ulaştığı öyle yerler vardır ki Allah'tan başka kimse bilemez. Öyle ki bu yerlerde insan yaşamaz. Sultan, Arap topraklarından Çin'e kadar uzanan pek çok yere hâkim olur. *Hindistan, Semerkant, Hitay, Hotan ve Türkistan* Yanko ibn Madyan'ın emri altındadır. O, Türklerin ve Moğolların daha sonraki yıllarda hüküm süreceği olduğu Arap ve Doğu Avrupa toprakları üzerinde söz sahibi olur. Deşt ve Kıpçak memleketleri ise Türkistan'da yer alır. Deşt'in ötesinde ise *Çerkez, Kırım, Kefe, Rus, Kara-Boğdan, Leyh, Eflak ve Üngürüs* memleketleri vardır (*Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, 2014: 78).

Deşt-i Kıpçak hakkında bize bilgi veren bir diğer kroniğimiz *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'dir. Oruç Beğ'in anlatmış olduğu Yanko ibn Madyan hikayesi *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da da geçmektedir. Yanko ibn Madyan Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra ortaya çıkar. *Kayser-i Rum'dan başlayarak Üngürüs'e kadar olan sahaya hâkim olur. Ayrıca Frengistan, Mağrip, Arap yurtları, Trablus, Dımışk (Dimaşk), Acem, Semerkand, Hitay, Hotan, Çin, Maçin, Hindistan Denizi'ne kadar uzanan her yer Türkistan, Faris vilayetleri, Deşt, Kıpçak, Bulgar, Aygur, (Uygur) Moğol, Kırna, Deşt memleketlerinin beri*

tarafında kalan Çerkez ve Kefe dâhil olmak üzere onun hâkimiyetindedir. Anlatılan rivayet odur ki; Yanko ibn Madyan görmüş olduğu bir rüya sonucunda Kostantiniye’de (İstanbul) bir şehir inşa etmeye karar verir. Bu karar üzerine hazırlıklara başlanır. *Hind, Sind, Hotan, Hutay, Çin, Maçin, Bulgar, Kıpçak, Deşt* vilayetlerine ve diğer hâkim olduğu yerlere haber göndererek bu şehrin inşasında çalışmak için ustalar ve işçiler ister (*Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, 2015: 85-87).

Ruhî Çelebi, kendi adı ile anılan *Ruhi Tarihi* adlı eserde, Sultan Mesud’un oğlu Gazi Çelebi’nin Karadeniz’in kuzeyine yaptığı seferden bahseder. Gazi Çelebi, Sinop’tan kadırgalara binerek Deşt-i Kıpçak topraklarına yolculuk eder. Karadeniz’in kenarında bulunan Çerkez, Rus ve Kefe’deki Frenkler ile mücadele eder (Ruhî Çelebi, 1989-1992: 377-378).

XV. yüzyıl tarih yazıcılarından Kıvamî, *Fetihnâme* adlı eserinde, II. Mehmed’in ve Yanko ibn Maydan’ın hâkimiyet sahasından bahsederken Deşt ve Kıpçak kelimelerini kullanır. Müellif, II. Mehmed’in padişah olduğu yıllarda, *Macaristan, Avrupa, Bulgaristan, Eflâk, Ençaz, Deşt, Kıpçak, Bosna, Arnavutluk, Arabistan ve Acem (İran)* gibi memleketlerde korkunun hâkim olduğunu belirtir. Kıvamî, II. Mehmed dönemi ile ilgili anlattıklarına ara vererek Kostantin için anlatılan bir hikâyeden bahseder. Tarihin eski devirlerinde Yanko ibn Madyân adlı bir hükümdar yaşar. Bu hükümdar mal ve servete düşkün, içki bağımlısıdır. Yaşadığı dönemde çok geniş topraklara hükmeder. Onun hâkimiyet sahası içinde Macaristan, Deşt, Kıpçak, Bosna, Arnavutluk ve Eflâk’ın yanı sıra mağrip sınırına kadar olan karalar, denizler ve şehirler yer alır (Kıvamî, 2007: 76, 111).

3. XVI. YÜZYIL OSMANLI KRONİKLERİNE GÖRE DEŞT-İ KIPÇAK

Deşt-i Kıpçak, XVI. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde daha detaylı anlatılmaktadır. Osmanlı’nın önemli devlet adamı ve tarihçilerinden olan İdris-i Bitlîsi, *Heşt Behişt* adlı eserinde Deşt-i Kıpçak’tan bahseder. Müellif, II. Mehmed döneminden bahsederken Deşt-i Kıpçak sınırları içerisinde yer alan memleketlerden de söz eder. İki büyük deniz olan Frenk ve Rum Denizi’nin geçit noktaları İstanbul ve Gelibolu Boğazlarıdır. Bahsi geçen bu iki büyük denizin kuzeyinde ve doğusunda İstanbul, Kefe, Kırım, Eflak hududu ve Rus toprakları bulunur. Rum ve Frenk Denizi arasındaki mesafe kara yolu ile üç gün sürer. Deniz yolu mesafesi ise yaklaşık 100 km’dir. Bu sebepten Arap ve Acem diyarlarından gelen kabileler ve tüccarlar, Rumeli, Üngürüs (Macaristan), Eflâk, Boğdan, Çeh ve Leh’e gitmek için İstanbul Boğazı’nı kullanır. Yine aynı şekilde Mısır, Şam ve Avrupa’dan; Kefe, Kırım ve Rus topraklarından geri dönmek isteyen tüccarlar İstanbul Boğazı’ndan geçer (İdris-i Bitlîsi, 2008: 276). Ayrıca İdris-i Bitlîsi, II. Mehmed’in seferlerini özetlediği bölümde ülkelerin coğrafi durumlarından bahseder. Kefe, kuzey denizi kıyısında yer almakta olup, Deşt-i Kıpçak ile sınırdır. Kefe bu dönemde Ceneviz kolonilerinin elindedir. Kefe ve Akkırman’ın yakınında bulunan ve Frenklerin kontrolünde olan Mankut şehri de kuzey denizi kıyısında yer alır (İdris-i Bitlîsi, 2013: 54-55).

Şükri Bitlîsi’nin *Selim-name* adlı eserinde, Deşt topraklarının fiziki yapısı ve eşsiz güzelliği ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Fiziki tasvirin yanı sıra Deşt-i Kıpçak’a dair siyasi ve idari açıklamalar da eserde yer alır. Sultan II. Bayezid döneminde Şehzade Süleyman Kefe Sancağı’na atanır. Oğlunun Kefe’ye atanmasını fırsat bilen I. Selim, gemi ile Deşt-i Kıpçak’a geçer. Burada Tatar Han’ı tarafından karşılanan I. Selim kendisine sunulan

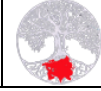
hediyeleri kabul eder (Şükri Bitlisî, 1997: 77). Deşt-i Kıpçak ve Tatar ovasına dair *Selim-nâme*'de yer alan diğer önemli bilgi coğrafi tasvirdir. Deşt-i Kıpçak, hayranlık uyandıran güzelliklere sahiptir. Burada, eşsiz ve sayısız bitkiler, gül bahçeleri, akarsu kenarlarında yetişen ve cennetleri kıskandıracak güzellikte olan sebzeler ve taze yaseminler vardır. Akarsuların etrafı güller, sahralar ise lale ve sümbüllerle doludur. Deşt-i Kıpçak bozkırları, güzel kokan ve sararan otlarla doludur. Ayrıca sümbül otlayan ceylan, boz yeşilbaşlı ördek, keklik, turna gibi hayvanların yanı sıra şahin gibi yırtıcı kuşlar da vardır. Deşt-i Kıpçak'taki nehirlerden biri olan Özi 'dir (Dinyeper). Özi Nehri adeta bir deniz gibi etrafa korku verir. Bu nehrin her anı "*İsrafil'in Sûr'una*" benzetilir. Nehrin büyüklüğünden korkan gemiler yanına yanaşamaz. Oysa I. Selim korkusuzca, gemilerini ve askerlerini Özi Nehri'nden geçirerek Tuna Nehri'ne varır. Tuna Nehri de bir o kadar ürkücü olup gür bir şekilde akar ve dalgalanır (Şükri Bitlisî, 1997: 72-80).

Hadîdî, kendi adı ile yayımlanan eseri, *Hadîdî Tarihi*'nde az da olsa Deşt-i Kıpçak'a dair bilgi verir. Müellif, Kafkaslar, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bazı ülkelerin sınırlarını belirtir. Akkırman, Kili, Azak, Abaza ve Çerkez Deşt-i Kıpçak sınırlarında yer alır. Dedehan, Kırım, Tatar ve Deşt ülkelerinin sınırları çöllere kadar uzanır (Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi]) (1285-1523), 2015: 17). Hadîdî, "*Tatar*" ifadesini kavim ismi olarak değil coğrafi bir isim olarak kullanır. Kemalpaşazâde ise Deşt bölgesinde yaşayan halkın Tatarlar olduğunu: "*Karadeniz'in bir tarafında Eflak ve Boğdan, bir tarafında da Deşt bulunmaktadır. Deşt bölgesinde Tatarlar yaşamaktadır.*" Cümlesi ile bize aktarır (İbn-i Kemâl, 1991: 27).

Rüstem Paşa'ya atfedilen *Rüstem Paşa Tarihi*'nde, efsanevi hükümdar Yanko ibn Madyan'ın topraklarından bahsedilir. Sultan Madyan *Yunan, Kayser, Rum, Frenk ve Üngürüs, Acem ve Semerkant* bölgelerine hâkim olup, Arap'dan haraç alır. Öte yandan *Hutâ(y), Hoten, Çin, Maçîn, Hindistan Denizi'nden Deşt-i Kıpçak'a* kadar olan bölgenin yanı sıra Aygun (Uygur), Moğol, Türkistan ve Fars vilayetleri de onun kontrolü altındadır. Yine Deşt-i Kıpçak sınırları içerisinde yer alan *Çerkez, Kefe, Lih taifesi, Aporsapu, Kara Boğdan, Rus, Eflak, Çeh ve Çasâr* da Yanko ibn Madyan'a tabi olur (İnan, 2011: 72-73).

Muhyiddin Cemâli'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde Deşt-i Kıpçak ve burada yaşayan halklardan bahsedilir. Sultan Yanko ibn Madyan hikâyesi Muhyiddin Cemâli'nin eserinde de yer alır. O sayısız memleketlerin ve sayısız askerlerin sahibi, efsanevi bir hükümdardır. Onun toprakları; *Kayser-i Rum'dan Üngürüs'e, doğuda Acem, Semerkant, Hata, Hoten Çin, Maçîn, Hindistan Denizi'ne* kadar uzanır. *Deşt-i Bulgar, Kıpçak, Tatar, Türkistan ve Fars* memleketleri Yanko ibn Madyan'ın emri altındadır. Deşt-i Kıpçak'ta *Çerkes, Kefder, Andus, Karulya* halkları yaşar. Yanko ibn Madyan, bir şehir yaptırmak ister. Bu şehrin inşasında çalıştırmak için işçi teminini hâkimiyeti altındaki topraklardan sağlar. Bunun için *Hind, Sind, Hata, Hoten, Çin, Maçîn, Kıpçak, Bulgar, Deşt, Moskova, Frengistan ve Mağrip Denizi'ne* kadar olan bölgelere haber gönderir. Buralarda yaşayan milletler Yanko ibn Madyan'ın ihtiyacı olan köle ve ırgatı gönderir (Adalıoğlu, 1990: 80).

Kanuni Sultan Süleyman döneminin önemli bilim adamlarından olan Matrakçı Nâsuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eserinde, Ögeday'dan önce naip olan Tuluy Han döneminden bahseder. Müellif bu dönemde Kefe, Kırım ve Akkırman gibi şehirleri, Deşt-i Kıpçak'ın içerisinde göstermez. Moğollar, Batu'nun batı seferinden sonra Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan halkları vergiye bağlar. Tuluy Han'ın iktidar sahası: *güneşin doğduğu*

yerden başlayarak Ye'cûc ile Mecûc'ün denizini geçer. Moğol hanı; Kakon, Firgan, Fergin, Saksin, Bulgar, Deşt-i Hazar, Bertas, Alan, Çerkez, Feleke, Üsküp, Sofya, Semendire, Budun, Beç, Bosna, Venedik, Ceneviz ve Frenk Denizi'ne kadar olan yerlere hükmeder. Ayrıca Kimal, Şi'ale, İntişan sahrası, Alatikon Denizi, Rus ve Bulgar Irmakları, Tatar ormanları, Deşt-i Kıpçak, Kefe, Kırım, Akkirman, Çeh, Leh, Frengistan ve Mağrip Denizi'de Moğolların hâkimiyetindedir. Bu memleketlerin çoğu ada ve denizden oluşur. Bu yüzden buralarda az insan yaşar. Ayrıca bu topraklarda parlak taşlı madenler vardır. Güneşli gün sayısı az olduğundan buralarda beyaz tüylü hayvanlar yaşar. Kırım Hanlığı'nın Deşt-i Kıpçak'ta hüküm sürdüğü yıllarda "Cengiz Han cihan-gûşanın" soyundan gelen Saâdet Giray Han, Osmanlı padişahından aldığı izin ile Deşt-i Kıpçak vilayetinin hükümdarı olur. Matrakçı Nâsuh, Saâdet Giray'ın (930/1524) Kırım Hanı seçildiği dönemde, Kırım Hanlığı topraklarından bahsederken Deşt-i Kıpçak tabiri kullanır. Bu durum Deşt-i Kıpçak'ın sınırlarının ve anlamının genişlediğini gösterir (Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), 2014: 219-222).

Celalzâde Mustafa Çelebi, kaleme aldığı *Selim-nâme* adlı eserinde özellikle Deşt-i Kıpçak sınırları içerisinde yer alan Kefe'den şehirden bahseder. I. Selim, şehzadeligi yıllarında Kefe'ye gider. Kefe mutlu Tatar ikliminin baş tacıdır. Kefe, Rus vilayetlerine varıncaya kadar bir tarafı *Yecûc Mecûc* olan bir şehirdir. Bu şehir, geniş memleketlerin aydınlık yolu ve sığınağı olup büyük bir hisara ve sağlam kaleye sahiptir. Balık bakımından oldukça zengin olan şehrin içerisinde Frenk Kalesi yer alır. Bu kale, Kefe limanının üzerine konan bir güzelliştir. Frenk Kalesi'nin burçları, adeta gökyüzüne degecekmiş gibi yüksek ve ihtişamlıdır. Kalenin surları oldukça bakımlıdır. Frenk Kalesi, süs bahçeleri, ufka bakan manzarası ile insana saadet ve mutluluk verir. Bir sarayı andıran bu kalenin her tarafı İslâm ülkelerinin güzide örnekleri ile bir cennet bahçesidir (Celâl-zade Mustafa, 1980: 64-65).

Zâim Mehmed, kaleme aldığı *Câmiü't-Tevârîh* adlı eserinde ülkeleri ve şehirleri iklimsel olarak tasnifler. Mokan, Türkistan ve Kırım'ı altıncı iklimin içerisinde göstererek bu iklimin halkını beyaz olarak verir. Harezmi ve Bulgar şehirlerinin birleşim noktası ise Bişeyistan'dır. Harezmi'den Bulgar diyarına varmak için iki ay yol gitmek gerekir. Bu coğrafyada büyük nehirler akmaktadır. Ayrıca burada Müslüman olan bir halk sürekli kâfirlerle savaşıyor. Bişeyistan'da yaşayan insanlar ticaret ile uğraşarak samur, sincap, kakum gibi kürklü hayvanların derilerini Rum'dan gelen tüccarlara satarlar. (Mehmed Za'im, 2007: 32,41). Ayrıca *Bahtakiyan* adlı bir kabilenin yaşadığı toprakların kuzey bölgelerini Deşt-i Kıpçak çölleri, batısını ise Hazar ve Sakalib toprakları oluşturur. Bahtakiyan kavmi, iklimsel şartlara konar-göçer bir hayat yaşar. Onlar otların peşinden yağmurun bol olduğu yerlere göçer. Çünkü sayısız davarları bulunan bu halk için otlaklar önemlidir. Bahtakiyan kavmi çok sayıda alet-edevat sahibi olup cömerttir. Onların kendilerine ait bayrakları vardır (Mehmed Za'im, 2007: 36-37).

XVI. yüzyılın son dönem yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l Ahbâr* adlı eserinde Hz. Süleyman döneminde yaşayan Yanko ibn Madyan isimli bir hükümdardan söz eder. Bu hükümdar çok geniş topraklarda söz sahibidir. Onun toprakları; Rum, Üngürus (Macaristan), Frengistan (Avrupa), Arabistan, Acem (İran), Şam, Semerkand, Hita (Hitay), Hoten, Maçin, Hint, Deşt-i Bulgar ve Kıpçak, Aykud (Uygur), ve Moğol ve Fars, Türkistan, Çerkez, Rus, Boğdan, Macar ve Eflâk'ı kapsamaktadır (Şentürk, 2003: 24). Bu memleketlerden Acem tahtında oturanlara "şah", Hint tahtında oturanlara "sultan", Maveraünnehir ve bilhassa Deşt-i Kıpçak'ta hükümdar olanlara ise "han" denir.

Deşt-i Kıpçak'taki hanlar hutbe okutup para bastırır. (Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, 1997: 26).

Talikizâde Mehmed Subhi kaleme aldığı *Tebriẕiyye* adlı eserinde, Emir Timur'un Toktamış Han üzerine yaptığı seferi anlatırken Deşt-i Kıpçak topraklarından bahseder. Emir Timur, Toktamış Han'a ulaşmak için altı ay boyunca gece gündüz yolculuk eder. Timur'un ordusunun geçtiği Deşt-i Kıpçak bozkırlarında, gökyüzü ve yer karasından başka bir şey yoktur. Talikizâde Mehmed Subhi göre, bu coğrafyada bir yumurta yüksekliğinde dahi dağ ve tepe yoktur. Deşt-i Kıpçak, düzlük ve çöllerden meydana gelmiştir. Deşt-i Kıpçak sınırında yaşayan Rusların bölgesine *İklim-i Sâbi'* (Yedinci iklim) denir. Bu bölgedeki günlerin uzunluğundan dolayı 71 gün boyunca yatsı namazı vakitten düşer. Çünkü akşam şafak karanlığı çöker çökmez hemen sabah olur. Bu bölgelere alacakaranlık hâkim olur (Özkuzugüdenli, 2005: 75).

4. SONUÇ

Deşt-i Kıpçak, ilk olarak Kıpçakların yaşadığı coğrafyayı temsil etse de XIII. Yüzyıldan itibaren Altın Orda'nın kurulduğu toprakları belirtmek için kullanılır. Bu yüzden XIII. ve XV. Yüzyıllar arasında *Deşt-i Kıpçak* adı Altın Orda ile anılır. Başlangıçta coğrafi bir terim olan bu ifade zaman içerisinde siyasi bir anlam kazanır. Karadeniz'in kuzey sahillerinde ve bozkırlarında hüküm süren Altın Orda, kurulmuş olduğu coğrafya itibarıyla Osmanlı Devleti'ne oldukça yakındır. Fakat Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında, Altın Orda Devleti gerileme ve çöküş sürecine girdiği için iki devlet arasında siyasi, askeri ve sosyo-kültürel ilişkiler tam olarak kurulamaz. Osmanlı Devleti'nin Deşt-i Kıpçak ile ilişkisi tam anlamıyla Kırım Hanlığı zamanında olur. Bu yüzden XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı müelliflerinin Deşt-i Kıpçak'a dair verdikleri bilgiler oldukça sınırlıdır. Müellifler eserlerinde genel olarak Deşt-i Kıpçak ifadesine yer verseler de bu coğrafyanın sınırlarını tam olarak çizmezler.

Erken dönem Osmanlı kroniklerinde Deşt-i Kıpçak ifadesi bazen tamlama şeklinde bazen de iki farklı ifade olarak ayrı yazılır. Yazıcızâde Âli, Oruç Beğ, Şükrullâh, Kıvamî, Hadîdî'nin eserlerinde ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da Deşt ve Kıpçak şeklinde iki ayrı yer adı karşımıza çıkar. Şükri Bitlîsi, İdris-i Bitlîsi, Kemalpaşazâde, Matrakçı Nasuh, Gelibolulu Mustafa Âli, Rüstem Paşa, Zâim Mehmed ve Talikizâde Mehmed Suphi'nin eserlerinde ise tamlama şeklinde geçer. Osmanlı müellifleri bu tabiri o kadar genellemiştir ki, Deşt-i Kıpçak ifadesini, Kıpçakların öncesinden bahsederken bile kullanırlar. Örneğin, bazı eserlerde anlatılan ve ne zaman yaşadığı tam olarak tespit edilemeyen Yanko ibn Madyan'ın hükmettiği topraklar arasında Deşt-i Kıpçak'ta vardır. Fakat eserlerde geçen bilgiler sınırlı olduğu için Deşt-i Kıpçak'ın neresi olduğunu tam olarak bilinmez. Deşt-i Kıpçak; liman şehirleri, gür otlakları, coşkun nehirleri ve verimli arazileri ile ticaret, hayvancılık, balıkçılık ve tarıma oldukça uygundur. Bu coğrafyada farklı halklar yaşasa bile buranın asıl sahibi Tatarlardır. Ayrıca Deşt-i Kıpçak'a hâkim hükümdarların "han" ifadesini kullanıp hutbe okutmaları, buraya Türk-İslam kültürünün yerleştiğini gösterir.

Osmanlı'nın Kırım Hanlığı vasıtası ile Deşt-i Kıpçak'a hâkim olduğu yıllarda Kefe'yi sancak olarak kullanması buraya olan ilgiyi arttırır. Öyle ki, I. Selim, Trabzon'dan İstanbul'a gitmek önce Kefe'ye oradan da Rumeli'ne geçer. Bu durum Deşt-i Kıpçak

sınırlarındaki Kefe'nin Anadolu'dan Balkanlara ya da İstanbul'a geçmek isteyenler için alternatif bir güzergâh olabileceğini gösterir. Kırım Hanlığı'ndan bahsederken Deşt-i Kıpçak ifadesinin kullanılması gösteriyor ki, bu coğrafyanın hükmedenleri ve sınırları değişse bile ismi baki kalacaktır.

REFERENCES

- Anonim Osmanlı Kroniği [*Osmanlı Tarihi (1299-1512)*]. (2015). (Haz. Necdet Öztürk).
- İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Celâl-zade Mustafa. (1980). *Selim-nâme*. (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2014). *İbn-i Battûta Seyehatnâmesi*. (Çev. A. Sait Aykut Yaşantı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi (1997). *Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No'lu Nüshalara Göre Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*. (Haz. Ahmet Uğur ve diğerleri). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- *Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi (1285-1523)]*. (2015). (Haz. Necdet Öztürk). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İbn-i Kemal. (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*. (Haz. Şerafettin Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İdris-i Bitlisî. (2008). *Heşt Bihişt, I. Cilt*. (Mehmet Karataş ve diğerleri haz.). Ankara: BETAV Yayınları.
- İdris-i Bitlisî. (2013). *Heşt Behişt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*. (Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, G. (2011). *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kafalı, M. (1976). *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Kefeli İbrahim Efendi. (2005). *Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskof ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerininindir "Tatar Hanı, Dağıstan Moskof ve Kıpçak Ovası Ülkelerinin Tarihleridir"*. (Haz. İsmail Otar). Eskişehir: İsmail Otar Tarih ve Kültür serisi.
- Kıldıroğlu, M. (2013). *Kırgızlar ve Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırzioğlu, M. F. (1992). *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII.-M.S. VI. Yy.) ve Son-Kıpçaklar (1118-1195) ile Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükûmeti (1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyâleti Tarihi'nden)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kıvâmî. (2007). *Fetihnâme*. (Haz. Ceyhun Vedat Uygur). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kurat, A. N. (1992). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları.
- Mehmed Za'im. (2007). *Câmi'ü't-Tevârih, (202a-327b Giriş-Tenkitletli Metin-Sözlük Dizini) Cilt I*. (Haz. Ayşe Nur Sır). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

- Muhyiddin Cemâlî. (1990). *Tevarih-i Âli Osman*. (Haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı). (2014). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*. (Haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi(1288-1502)]*. (2014). (Haz. Necdet Öztürk) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Özel, H. (2020). *Kıpçak Uruk ve Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkuzugüdenli, B. (2005). *Ta'likî-zâde Mehmed Subhî Tebrîziyye, (Metin Transkripsiyonu, Eser ve Bilgilerin Değerlendirmesi, Yazar Hakkında İnceleme)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Plano Carpinili Johannes, (2022). *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi Bir Papalık Elçisinin Moğolistan Seyahati ve Gözlemleri (1245-1247)*. (Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ruhi Çelebi, (1989-1992). "Rûhî Tarihi". *Belgeler*. (Haz. Halil Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel). 14 (18). 359-472.
- Ruysbroeck, Willem Van (2022). *Mengü Han'ın Sarayı'na Yolculuk (1253-1255)*. (not. Peter Jackson-David Morgan). (Çev. Zülal Kılıç İngilizceden). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şentürk, M. H. (2003). *Künhü'l-Ahbâr C. II Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şükrî Bitlîsî. (1997). *Selim-nâme*, (Haz. Mustafa Argunşah), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Şükrullâh Efendi. (2013). *Behcetü't Tevârih Tarihin Aydınlığında*. (Haz. Hasan Almaz). İstanbul: Mostar Yayınevi.
- Yakubovskiy, A. Yu. (2002). *Altın Ordu ve Çöküşü*. (Çev. Hasan Eren). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yücel Uydu, M. (2018). "Kumanlar (Kıpçaklar)". *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, (Ed. Osman Karatay-Serkan Acar). İstanbul: Kitabevi Yayınları. 541-575.